

A katolikus egyház társadalmi tanítására alapuló alternatív közgazdasági elvek egyik elismert képviselője Luigino Bruni, a római LUMSA (Libera Università Maria Santissima Assunta) Egyetem és a Firenze melletti Loppiano-ban működő Sophia Egyetem közgazdaságtan-professzora. A múlt hétvégén megrendezett, A boldogság közgazdaságtana című konferencia főelőadóját többek között az erkölcsi elvek és a gazdaság viszonyáról kérdeztük.

A gazdaság világát egyre inkább úgy mutatják be, mint ami az erkölcs telenség melegágya. Gondolok itt Martin Scorsese A Wall Street farkasa vagy Costa-Gavras Bennfentes játék című filmjére. Valóban ilyen lesújtó a kép, vagy ez túlzás?

– A gazdaság világát legjobban a bizonytalanság és a kétértelműség szavak jellemzik. A helyes megközelítésben segíthet bennünket a bibliai nyelvzet. A gazdaságban is megtaláljuk ugyanis Káint és Ábelt, vagyis azt a magatartásmódot, amelyet ők képviseltek. Találkozhatunk a kiugró erkölcsösség és a kiemelkedő gonoszság példáival, mint ahogy hazárdjátékosokkal és szegényekkel is. A cégek világát is el lehet képzelni úgy, mint az ókori – bibliai – vállalkozásokat. Emlékezzünk csak Noé és a bábéli torony történetére. Az egyik egy nemes ügyet szolgált, a másik viszont egy lázadást képviselt.

A sokszínű gazdaságban képet kell kapnia az alternatív modellnek is

Ami igazán fontos, az az, hogy a kettő együtt van jelen ezen emberi világban. Természetesen ezen belül az a feladatunk, hogy több legyen a Noé-féle vállalkozás, és kevesebb a bábéli. Manapság kétféle hibás értelmezés van. Az egyik csak arról beszél, hogy milyennek kellene lennie a gazdaságnak. A másik pedig – mint amit a Wall Street farkasa is bemutat – csak a cinizmus és a hitehagyottságot jeleníti meg. Az én közgazdaságról kialakított képem viszont mind a kettőre figyel. Azt kell meglátnunk, ami van. Igenis léteznek olyan vállalko-

zók, akik a közjóért cselekszenek, szerintem rájuk kell koncentrálni, de az idealista megközelítést is el kell kerülni.

Az alternatív közgazdasági elvek megoldást jelenthetnek a legégetőbb problémákra – a fiatalok körében magas munkanélküliségre, az elképesztő jövedelmi és élet-színvonalbeli különbségekre –, vagy csupán bizonyos hibák korrigálására elegendők?

– Az általam is javasolt harmadik út nem a kapitalizmus és a kommunizmus között helyezkedik el. A XX. századra olyannyira jellemző nagy

Emberarcú gazdaság

Beszélgetés Luigino Bruni közgazdászprofesszorral

szintéziseket el kell kerülni, mert ezek hozták létre a Gulagot és a második világháborút. A megváltás a kicsi dolgokban van. Jó példa erre a toszkán reneszánsz, amikor egységes kultúrát és jólétet hoztak létre egészen kis kézműves műhelyek. A fent említett problémákat is úgy lehetne megoldani, hogy az apró kérdésekre összpontosítunk. Nem nagy ívű tervekre van szükség.

Nem kerül lépéshátrányba az, aki az igazságosságot és a becsületet teszi vezérelvévé gazdasági tevékenységében?

– Igen is, meg nem is. Kerülnünk kell a kálvinista elgondolást, mely szerint a nagy bevétel a kiválasztottság jele, s aki sikeres a gazdaságban, azt támogatja az Úr. És persze a másik véglet sem igaz: ha valakinek nem sikerül, az nem azért van, mert ő nem jó ember. Azt is tudnunk kell, hogy egy bukás sem csak negatív esemény, hiszen minden kudarcnak megvan a maga története. Lehet, hogy egy üzlet éppen a korrupció miatt zár be. A jó és a rossz vállalkozásokat tehát nem a bevételeik alapján különböztetjük meg egymástól. Engem inkább az érdekel, hogy miként lehet egy nehéz helyzetet megoldani.

Mondok két példát. Egy koreai cég vezetőjét azzal kezelettem meg a rendőrség, hogy ha a bírságokat el akarja kerülni, akkor fizessen egyfajta védelmi pénzt. Ő úgy döntött, hogy nem fog fizetni, meg is kapta az ötvenezer dolláros büntetést. Emiatt sajnos be kellett zárnia a vállalkozását. Ez azt mutatja, hogy időnként az erkölcsös viselkedésnek bizony ára van. A másik eset Braziliában történt. Egy szappangyártó cég termékeinek a felét egy nagy áruházlánc vásárolta meg. Egy napon azzal állt elő a felvásárló, hogy fizessenek különdíjat azért, hogy az ő termékeiket forgalmazzák. Erre nem voltak hajlandóak, és inkább más piacot próbáltak keresni. Egy hónap után azonban ismét megjelent a nagy áruházlánc képviselője, mert kiderült, hogy a vásárlók mindenütt keresték a polcokról eltűnt terméket, amely így ismét visszakerülhetett a régi helyére.

Magyarországon irigykedve tekintünk a skandináv országokra és Németországra, az ott létrehozott jóléti államokra. Önök szerint jóléti állam helyett inkább civil-jólétre lenne szükség...

– Amikor az északi országokról beszélünk, akkor meg kell állapítanunk, hogy gazdaságuk protestáns alapon

nyugszik, amely az egyénre épül. A latin országok felfogása inkább a közösségi és a társadalmi kapcsolatokra épít. Ennek is lehet negatív hozadéka, mert ha ez a közösség zárttá válik, akkor létrejön a korrupció, s utat nyithat a maffiának és annak az irányának, mely a családi kapcsolatokat gazdasági előnyök megszerzésére használja. Azok, akik a déli modellben csalódtak, hajlanak az északi elképzelések követésére. Amit én is javaslok, az a piac új, katolikus útja. Ez nyitottá tenné a közösséget, így elkerülve a korrupció lehetőségét.

Szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy a kapitalizmus nagyon sokféle lehet. A német, a japán, az amerikai, a kínai vagy a brazil felfogás a történelem folyamán különböző egymástól. Manapság azonban úgy teszünk, mintha csak egyfajta modell létezne, az angolszász. Márpedig a változatosság érték, amely segít megőrizni az életképességet.

Vajon az Ön által javasolt elképzelések megjelennek-e valamely állam gazdaságpolitikájában?

– Nyomait mindenütt meg lehet találni. Egy működőképes modell igazodik ahhoz a kultúrához, amelyre alkalmazták. A baj az, hogy egyre kevésbé vagyunk tudatában a helyi változatosság értékének. Arra kell figyelni, hogy ez a változatosság ki ne haljon a következő húsz évben.

Baranyai Béla

Böjti szavak a mulandóságról

Múló és örök kölcsönös dilemmájában maga az ember él, aki próbálja önsorsát a kezébe venni. Hangoztatják: nincs állandó (stabil) erkölcsi rend, s azért akik alig élnek már a jó és a rossz tudatos megkülönböztetésében. A mai kultúra krízisbe jutott, ami azt is jelenti, hogy az annyira fontos derű borúra váltott, vagy a cinizmus lépett a helyébe. Ellenkező törekvések pusztá harca dúl, s mégis, a remény lehetősége nincs kizárva. „Az emberi felelősségérzet legvégző mélypontját jelenti, ha az elismerés vagy visszautasítás irányelvét olyan célnak rendeli alá, amely az önzésen alapul.” Huizinga, a keresztény művelődéstörténész írja ezt – időszerűen. Ha a világra tekintünk, politikai zavardottsággal találkozunk, s alig elképzelhető gyors megoldás. Előítéletek uralkodnak, s a döntés kétféleképpen tűnik lehetségesnek: fegyveres erőszak vagy messzemenő nemzetközi jóakarát, amely rendezzi a világot: kölcsönösen eltekint a jogos kívánságoktól, és kész a lemondásra mások joga, érdeke kedvéért. Ezt nevezük önzetlenségnek, igazságnak. Azonban ki beszél erről? Az említett erényektől eltávolodott a közgondolkodás. Attól a másik dimenziótól.

Katarzist emlegetnek a bölcsek, tisztulást, olyan „szellemállapotot”, amely a szív békéjét hozza meg, a kedély megtisztulását, amely a dolgok, jelenségek mélyebb okának megismeréséből ered.

A megtisztult kultúra halálból az újraébredés, miként az ifjú, aki hajnalban fölébred. El kell felejteni, hogy az ember nem ragadozó áll-

lat, s hogy a halál-perspektíva is az életé.

Új aszkézist emleget a kor, de csak emlegeti. Túlságosan megdicsőíti az életet, és ez kiélést jelent. Tompításra van szükség, emlékezésre, hogy a „bölcstevékenység a halálra való előkészület”, ahogyan Platón hirdeti. Az élet tanának és érzésének halálra-orientálódása fokozza az életerők helyes használatát.

Az új aszkézis odaadást jelent mindahhoz, „ami mint legfőbb jó képzelhető el”. Ez nem állam, osztály, nép, s nem is saját személyi lét. Az boldog, akinek minden alapérték annak a nevével viseli, aki egyszer történelemként mondta: „En vagyok az út, az igazság és az élet.”

Jó hír, amely egyszerre követel és ígér. Karl Rahner, a keresztény világfelfogást „elitellenesnek” minősíti, jóllehet a történelem tanúsítja: nemegyszer „másokat kényeszerítő erővel” lépett föl. Demokratizmusát azonban Krisztus személye igazolja ma is: Istenhez jutni mindenkinek lehetséges, „Isten mindenkié”. Ebből következik, hogy a remény, amely képes áttörni „a végesség korlátait”, mindennapi életünkben bármikor fényt gyújthat. Esendőségünk, mulandóságunk határai között a mai költővel megkérdezhettük: „minek ez a sok nevenincs rettenet”, de aztán jöhet a megváltás válasza – kinekinek: mindig „csak szeretlek”.

Az „emlékezzél a halálra” így kerül egészen közel létünk lényegéhez.

Tóth Sándor

Fogyasztás vagy kapcsolat

Szerepet kaphat-e a boldogság a gazdaságban?

Vajon a közgazdaságtan etikai tudomány-e? Hogyan lehet a boldogság közgazdasági tényező? Képes önmagában a fogyasztás elégedetté tenni az embereket? E kérdéseket járták körül a március 28-án megrendezett A boldogság közgazdaságtana című konferencia résztvevői és előadói – többek között Luigino Bruni a római Lumsa Egyetemről, Kerekes Sándor a Budapesti Corvinus Egyetemről, Petres Erika Lúcia OP a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskoláról és Bogsch Erik, a Richter Gedeon Zrt. vezérigazgatója. A tanácskozást a Sapientia főiskola Keresztény társadalmi elvek a gazdaságban képzési programja, az ErMe Üzleti Hálózat és a Budapesti Corvinus Egyetem szervezte.

„A kapitalista szemlélet nem tud mást tenni, mint hogy folyamatosan célja, a profit felé törekedjen. A gazdaságban is szükség lenne egy olyan felfogásra, mely képes adni és elfogadni, anélkül, hogy cserélje. A természet folyamatosan felesleget termel, míg a gazdaságban ezt mindenáron el akarják kerülni.” Ezeket a kritikus szavakat a tanácskozás első előadójától, Aczél Petrától, a Budapesti Corvinus Egyetem kommunikációelméleti szakemberétől hallhatták a jelenlévők. Valóban, a boldogság és a gazdaság összevetése mind gyakorlati, mind elméleti szinten sok ellentmondást rejt magában. Az ember mindig is tudta, hogy a vagyon fontos, de azzal is tisztában volt, hogy egyrészt a boldogság fontosabb, másrészt az anyagi javak birtoklása nem egyenlő a boldogsággal. Ezt bizonyítja a Richard Easterlin nevével fémjelzett paradoxon is. Ez arra mutat rá, hogy az 1970-es évekig az USA lakossága a GDP növekedésével arányosan egyre boldogabbnak érezte magát. Am 1974-től ez a tendencia megváltozott. Míg a nemzeti össztermék egyre magasabb lett, az emberek elégedettség stagnált. Tapasztalataink szerint a szegénység legtöbbször boldogtalanságot szül. Am ha ezt valaki leküzdi, egy idő után arra döbbenhet rá,

hogy másra, közösségi és kapcsolati javakra is szüksége van.

De mit is értünk a kapcsolati javak fogalma alatt? Ahogyan a kifejezés is jelzi, itt az emberek közötti viszony az elsődleges. E javak nem az anyagiakkal állnak összefüggésben, szükséges hozzájuk a kölcsönösség és a bizalom. Meghatározó bennük a motiváció, mindig belső indítatásból kell származniuk. Jellemzőjük továbbá az ingyenesség. Ellentétben az angolszász üzletfelfogással, itt a közösségi dimenzió is nagy teret kap. Éppen ezért a kapcsolati javakkal összefüggő megfigyelések sok mindenben épülhetnek a keresztény erényetikára.

Az egyén boldogsága függ a fogyasztási javaktól és a kapcsolati javaktól is. De milyen viszony áll fenn e kettő között? Azt tapasztalhatjuk, hogy a fogyasztás következtében érzett boldogság csak pozitív lehet, ám ha ehhez társítjuk a kapcsolati javakat, akkor egy ponton túl a boldogságérzet csökken. A magyar származású Scitovsky Tibor közgazdász ezért különböztette meg egymástól a komfortjavakat – melyek azonnali hatást érnek el, de rövid ideig tartanak –, és a stimuláló javakat – mint amilyen például a kultúra –, melyek hosszú távú megelégedettséget nyújtanak. A piac ugyanakkor álcázza a

komfortjavakat, úgy állítja be ezeket, mintha stimuláló javak lennének. Ha megnézek egy koncertet a tévében, akkor ez is élményt jelent számomra, de össze sem lehet hasonlítani azzal, amikor ott vagyok a helyszínen. Viszont az előbbi sokkal olcsóbb. A piacnak ugyanakkor olyan emberekre van szüksége, akik a komfortjavak hiánya miatt érzik magukat boldogtalannak, hiszen a piac csak így számíthat a fogyasztás növekedésére.

A szubjektív boldogságérzet felveti azt a kérdést, hogy mit kezdhetünk azzal, ha egy szegény, beteg, elnyomott ember boldognak mondja magát. Ebben az esetben az objektív értékek – egészség, szabadság – szempontjait is figyelembe kell vennünk.

A gazdasági válság miatt csökkent a fogyasztás. De vajon ezzel együtt boldogtalánabbak is lettünk? A konferencia egyik előadója azt a példát hozta fel, hogy miután a válság miatt munkahelyétől már nem kapott BKK-bérletet, ezért gyalog kezdett járni. Ez elsőre a jól-létének csökkenéséhez vezetett. Am egy idő múlva a gyaloglás jótékony hatásának köszönhetően megváltozott a közérzete: fittebbnek érezte magát. Vagyis egy olyan esemény, amely anyagi szinten csökkenést jelentett számára, az egészségére nézve növelte a szubjektív boldogságérzetét.

Tanulságos volt, hogy a pódiumbeszélgetés résztvevői milyen választ adtak arra a kérdésre: minek köszönhetik a boldogságukat. Elsőként szinte mindegyikük a családot – a kapcsolati javakat – említette. Minden más csak ez után következett.

Baranyai